

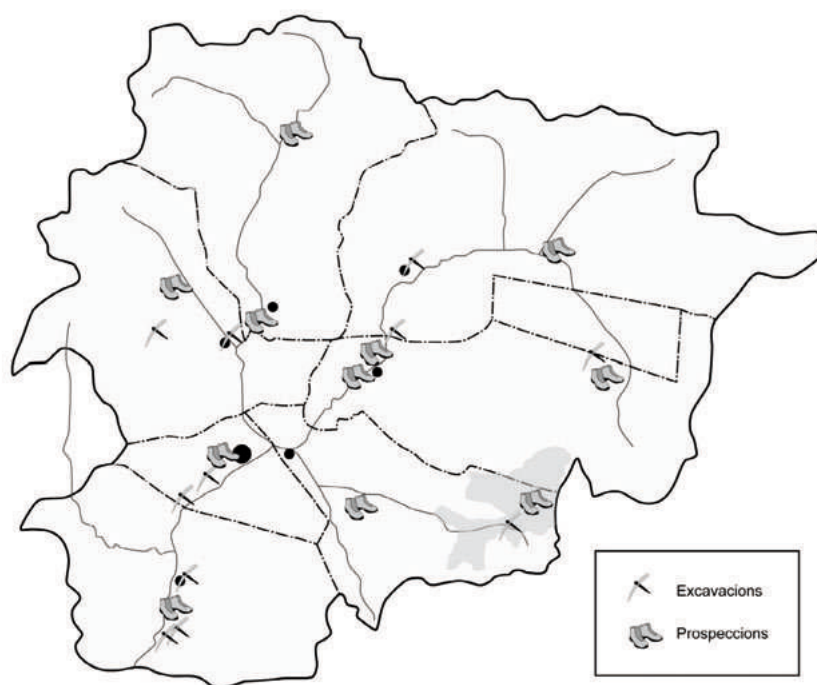
DARRERES INTERVENCIIONS ARQUEOLÒGIQUES AL PRINCIPAT D'ANDORRA

En consonància amb la demanda que se'ns va fer a l'hora de plantejar la xerrada, en aquest article farem una breu presentació d'algunes novetats que han aportat les excavacions arqueològiques executades durant els darrers quatre anys. Ens centrarem, únicament, en aquelles que s'han fet o s'han coordinat des de la Unitat de Recerca Històrica (URH) de Patrimoni Cultural; de manera que no tractarem ni el projecte dut a terme per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC) a la Vall del Madriu-Perafita-Claror (Miras *et al.*, 2007; Palet *et al.*, 2008; Euba, 2009), ni tampoc l'excavació de la Roureda de la Margineda, feta per Estrats SL i subvencionada per Molines Patrimoni (Salvadó, 2009). Els motius, a banda de l'espai disponible, té a veure també amb el fet que són projectes que encara estan en curs de recerca i que, preferiblement, haurien ser d'explicats pels seus responsables; en tot cas remetem als lectors a la bibliografia publicada i que ressenyem al final. Abans d'entrar en matèria, però, hem cregut interessant fer alguns comentaris i reflexions a l'entorn de l'activitat arqueològica al Principat durant els darrers anys.

**DURANT EL PERÍODE 2006-2010
S'HA DUT A TERME UN TOTAL DE
34 INTERVENCIIONS.**

Des de l'any 2006 el nombre d'intervencions arqueològiques ha experimentat un creixement espectacular. Aquest creixement és especialment significatiu si el comparem amb el nombre d'intervencions realitzades durant els cinc anys anteriors, o fins i tot des de 1990. Aquest fenomen ha estat acompanyat, a més, d'un canvi

significatiu en la tipologia de les intervencions que és molt revelador de la transformació que ha patit l'arqueologia al Principat, i que es deu, en gran mesura, a l'aplicació de la Llei 9/2003, del patrimoni cultural. En aquest període de temps la majoria d'intervencions han estat motivades pel desenvolupament urbanístic, és a dir, han estat excavacions preventives o d'urgència, que han seguit una línia ja encetada des de 1999, encara que llavors amb un impacte molt menor. D'altra banda, durant aquest mateix període, el nombre d'intervencions programades ha patit un descens molt important, fins al punt que únicament n'hi ha hagut una entre 2005 i 2009 que, d'altra banda, no ha estat encapçalada per la URH sinó per una institució forana com l'ICAC, amb un finançament, això sí, majoritàriament a càrrec del pressupost del departament. En aquest cas, no podem menystenir la declaració de la Vall del Madriu-Perafita-Claror

Localització de les excavacions i les prospeccions arqueològiques fetes durant el període 2006-2010
Imatge cedida per la Unitat de Recerca Històrica. Departament de Patrimoni Cultural d'Andorra

com a Patrimoni de la Humanitat el 2004, com a catalitzador d'aquest projecte.

Durant el període 2006-2010 s'ha dut a terme un total de 34 intervencions. D'una banda, hi ha 7 prospeccions d'àmbit força restringit i 3 prospeccions de gran abast, centrades, aquestes darreres, en el fons de vall de Sant Julià de Lòria i Andorra la Vella, i en la Vall del Madriu-Perafita-Claror -en aquest cas també s'ha fet alguns sondeigs i un mostreig paleo-ambiental de molles i fons lacustres. D'altra banda, s'han fet 12 seguiments amb resultats negatius i 5 més amb resultats positius, és a dir, que han suposat una excavació posterior. Finalment, a aquestes quatre excavacions cal afegir 7 excavacions més fruit, bé de l'activitat preventiva sobre jaciments o estructures conegudes -5-, bé de troballes fortuïtes que han originat una intervenció d'urgència.

En les pàgines següents ens dedicarem a presentar els resultats preliminars i les dades més rellevants d'aquelles excavacions fetes o coordinades des de la URH que ens han aportat un volum més gran d'informació. Així doncs, tractarem els casos del camp del Colomer i del carrer Llinàs núm. 24 de Juberrí, de l'Escola Especial de Meritxell de Santa Coloma, de l'hort de l'Església de la Massana, del camp Vermell i del pont de la Margineda de Sant Julià de Lòria, de l'església de Sant Serni de Canillo i de l'orri del Cubil.

L'ordre d'exposició no respon a la cronologia de les intervencions, sinó que hem preferit ordenar els jaciments en funció de la cronologia de les restes, en la mesura del possible.

El camp del Colomer i el carrer Llinàs núm. 24

Tractem conjuntament aquestes intervencions atesa la seva proximitat, la coincidència cronològica i el fet que s'excavessin simultàniament entre maig i setembre de 2009 (Fortó *et al.*, 2010). En el primer cas, es tracta d'una excavació d'urgència que ens va permetre documentar un hàbitat del neolític mitjà (4.500-3.000 cal BC). En total vam documentar 7 sitges, 2 cabanes excavades al subsòl, i unes 30 fosses de funció desconeguda però que podrien estar relacionades amb sistemes d'emmagatzematge i àrees de treball. Vam poder recuperar un gran nombre d'atuell ceràmics de grans dimensions, de ben segur destinats a la despesa i la transformació d'aliments, i diverses destrals de pedra polida.

L'excavació preventiva del carrer Llinàs ens ha aportat unes restes molt més modestes, consistents en un mur de terrassa i algun forat de pal. Entre el material exhumat tenim, com en el cas anterior, ceràmica, encara que en un estat molt més fragmentari, destrals de pedra polida i rebuigs de pedra producte de l'elaboració d'aquestes destrals. Segurament es tracta

Sitges i conjunt de fosses indeterminades del camp del Colomer
Imatge cedida per la Unitat de Recerca Històrica. Departament de Patrimoni Cultural d'Andorra

d'una zona d'abocament de deixalles, fet que fa suposar que la zona d'hàbitat podria estar a una cota lleugerament superior, o fins i tot correspondre amb la feixa del Moro (Llovera, Bertran, 1991; Yáñez, Maese, 2009).

Malgrat que estem en un estat molt embrióari de la recerca i el tractament de les dades obtingudes, la importància d'aquests jaciments rau en el fet que demostren una major fixació sobre el terreny de les comunitats neolítiques en aquesta zona, alhora que palesen la importància de l'agricultura, segurament per sobre de la ramaderia, com a activitat econòmica principal.

Escola Especial de Meritxell

Es tracta també d'una excavació preventiva que va tenir lloc durant els mesos de novembre i desembre de 2009. El jaciment ha estat bastant pobre pel que fa als resultats globals, ja que només ens ha aportat un seguit de fosses excavades al terra reblertes de carbons i alguns bocinets de ceràmica que ens situen en l'edat del bronze. És interessant, però, pel fet que completa l'ocupació que per al període entre l'edat del bronze i l'antiguitat, se'ns dibuixa a la zona del Cedre i Santa Coloma, a partir dels diversos jaciments que s'han documentat al llarg del temps (Yáñez, Maese, 2009).

Com en el cas de Jubert, vam fer una recollida de sediments per poder fer una sèrie d'estudis arqueomètrics que ens permetin conèixer com era el medi i quin tipus de conreus hi havia, o obtenir datacions radiocarbòniques.

El camp Vermell

La documentació d'una necròpoli i les restes d'una zona d'hàbitat al camp del Perot el 1991, havia motivat que l'àrea propera quedés protegida com a zona de presumpció arqueològica. D'aquí que el 2006, amb motiu de la construcció d'un edifici al camp Vermell, s'hi fes el seguiment dels rebaixos i s'hi documentés aquest nou jaciment (Fortó, Maese, en premsa; Fortó, Vidal, 2009). L'excavació, però, no va tenir lloc fins a l'any següent, concretament entre els mesos de maig i juny. Les restes documentades es trobaven relativament disperses per tot el solar, encara que la majoria quedaven concentrades en una àrea d'uns 350 m² a l'extrem sud. L'excavació ens va permetre documentar

FASE III (VIII-XII dC): el més destacable són 2 cabanes que foren construïdes i habitades de manera consecutiva, i 4 enterraments dispersos, tots ells de dones.

Els estudis paleobotànics permeten veure un fort grau d'antropització del medi a partir de la fase II, amb una agricultura que combina cereals d'hivern i de primavera, combinats amb lleguminoses i arbres fruiters (Alonso *et al.*, en premsa; Fortó, Vidal, 2009), aspectes que demostren que hi havia un sedentarisme clar malgrat que les estructures d'hàbitat semblen molt lleugeres i, aparentment, més pròpies d'un hàbitat estacional.

L'hort de l'Església

La intervenció arqueològica d'urgència al jaciment de l'hort de l'Església (Fortó *et al.*, inèdit) va tenir lloc entre novembre de 2006 i febrer de 2007, fruit de la construcció d'una ludoteca. El jaciment ocupava un terreny amb un fort pendent i a uns escassos 20 metres de l'església de Sant Iscle, un edifici del segle XVII que, de ben segur, es deu superposar a un d'època medieval, si tenim en compte que la primera referència data de 1085 (Baraut, 1988: 140).

LA DIETA ESTAVA COMPOSTA PRINCIPALMENT PER PRODUCTES D'ORIGEN VEGETAL PERÒ, CONTRÀRIAMENT AL QUE S'OBSERVA A ALTRES INDRETS, LA IMPORTÀNCIA DE LA CARN NO ERA GENS MENYSPREABLE, [...]

El jaciment constava d'un seguit de murs relacionats amb el parcel·lari i un camí d'època moderna o medieval, i d'una necròpoli amb 43 tombes -44 individus-, dividides en dues agrupacions de 19 i 24. El fet més significatiu era, sens dubte, la gran variabilitat tipològica de les tombes amb 6 tipus diferents que es poden dividir en 3 grups, encara que totes compartien una mateixa orientació oest-est, un ús generalitzat de lloses de pedra per arranjar el contenidor funerari, i l'individu dipositat en decúbit supí.

Els trets generals de la necròpoli ens situen en època medieval, tal com ha quedat ratificat per tres datacions de ^{14}C que ens donen una forquilla cronològica entre finals del VIII i mitjan del XII, fet que significaria que, tal com hem pogut veure en altres jaciments (Roc d'Enclar, Camp del Perot -Codina, Fortó, 2009; Fortó *et al.*, en premsa), seria anterior a la construcció de l'església medieval.

D'un gran interès han estat els resultats de l'estudi antropològic de les restes, realitzat pel Grup de Recerca en Osteobiografia de la UAB (Prats-Muñoz, Malgosa, 2009). La mitjana de la mortalitat se situa a l'entorn dels 35-45 anys, xifra coherent amb altres poblacions de la mateixa època, i en alguns casos s'observen patologies relacionades amb sobreexforços posturals. La dieta estava composta principalment per productes d'origen vegetal però, contràriament al que s'observa a altres indrets, la importància de la carn no era gens menyspreable, com demostra l'estudi de la dentadura i les proporcions d'alguns isòtops estables ^{15}N i ^{13}C . Entre les malalties més comunes que han deixat empremta a l'esquelet destaquen, per sobre de tot, els problemes periodontals i l'artrosi.

Tomba amb coberta de doble vessant de l'hort de l'Església
Imatge cedida per la Unitat de Recerca Històrica.
Departament de Patrimoni Cultural d'Andorra

Església de Sant Serni de Canillo

És la darrera excavació d'urgència que s'ha fet al Principat, entre els mesos de novembre de 2009 i febrer de 2010. La intervenció ens ha permès documentar la seqüència històrica del lloc on s'emplaça l'església actual, encara que la manca de materials fiables i en espera de fer algunes datacions de ^{14}C , no podem donar una cronologia concloent de les fases identificades:

EL 1758 S'INICIEN ELS TREBALLS DE CONSTRUCCIÓ DE LA NOVA ESGLÉSIA, LA QUAL COSA SUPOSA LA DESTRUCCIÓ DE L'ANTERIOR I UN CANVI RADICAL DE LA REORGANITZACIÓ DE L'ESPÀI.

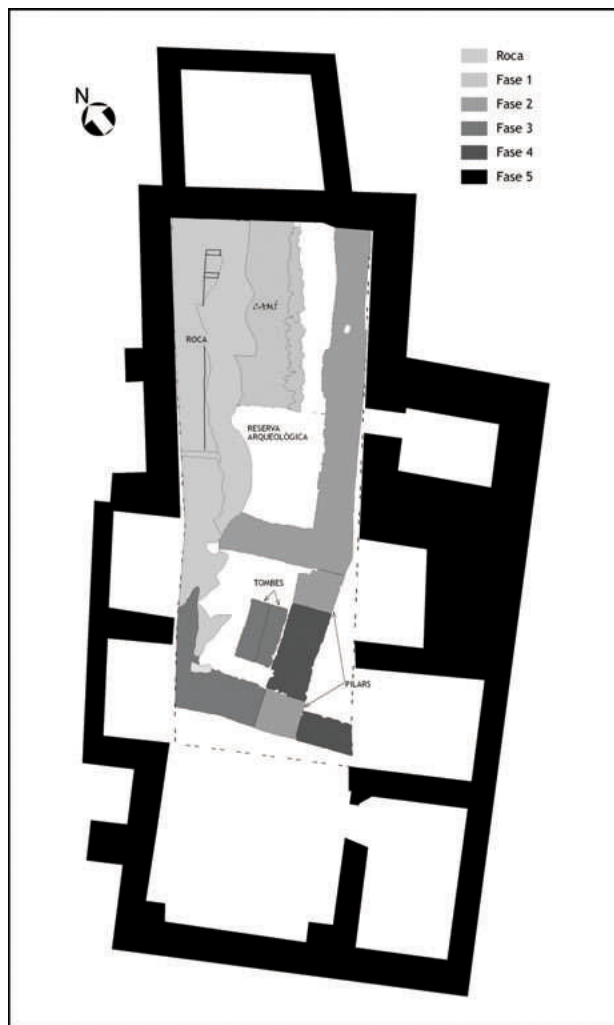
FASES 1 i 2: inicialment, en un moment indeterminat entre els segles VI-XI, trobem un cementiri del qual hem pogut excavar 7 tombes, 5 de les quals eren d'infants. Dins d'un període que podem situar entre els segles VIII i XI es construeix la primera església, de la qual només hem trobat els fonaments i un pòrtic que hi havia a l'entrada.

FASE 3: en un espai molt curt de temps la zona del pòrtic es converteix en una àrea d'enterrament -fins a un cert punt podríem dir que es transforma en un mausoleu- i s'habilita com a zona d'enterrament l'espai més al sud de l'església.

FASE 4: a inicis de la baixa edat mitjana el mausoleu queda cobert i, posteriorment, l'àrea es converteix en una zona porxada adossada a l'església. L'àrea d'enterrament continua en ús i, ja en època moderna, es realitzen 7 enterraments a l'interior de la nau principal i es fan algunes reformes que deuen correspondre al bastiment d'alguna capella.

FASE 5: el 1758 s'inicien els treballs de construcció de la nova església, la qual cosa suposa la destrucció de l'anterior i un canvi radical de la reorganització de l'espai. Com a la darrera fase també trobem 4 enterraments a l'interior.

Actualment, les restes òssies estan sent estudiades a la Universitat de Barcelona, un estudi que ens permetrà conèixer dades de la població com ara l'esperança de vida, malalties i patologies que van patir o l'alimentació. També es preveu fer datacions radiocarbòniques d'algunes d'aquestes restes i s'està estudiant la possibilitat de dur a terme un estudi dels morters de les diverses fases constructives.

Planta general amb les diferents fases documentades a Sant Serni de Canillo
Imatge cedida per la Unitat de Recerca Històrica.
Departament de Patrimoni Cultural d'Andorra

Pont de la Margineda

Es tracta també d'una excavació preventiva (Maese, 2008; Vidal, 2009), que es va desenvolupar entre abril i maig de 2008, compresa dins el conjunt d'actuacions que s'hi van dur a terme en un projecte global d'estudi i restauració del pont. La intervenció va permetre documentar el paviment original, realitzat de forma molt acurada amb pedres planes i que encara presentava un bon estat de conservació. Cal assenyalar que l'aspecte original del pont era força diferent, ja que el paviment presentava un pendent molt més pronunciat, de manera que accentuava el perfil d'esquena d'ase característic del pont. D'altra banda, a la base del cap de pont de ponent s'hi va excavar una canalització que podria correspondre a un sistema de desguàs.

No es van recuperar materials per poder datar-lo, però a partir de la documentació escrita sembla

força clar que la seva construcció va tenir lloc cap a mitjan segle xv i que, malgrat la insistència d'alguns estudiosos aliens a la història i l'arqueologia, molt difícilment se li pot atorgar una cronologia pròpia de l'estil romànic.

L'orri del Cubil

Aquesta excavació preventiva té l'origen en el projecte de rehabilitació de l'orri per part del Comú d'Encamp i a proposta del Sr. Marc Mosoll. L'excavació, per tant, estava destinada al coneixement de les estructures que es podien veure, per tal d'obtenir el màxim de dades possibles i fer una reconstrucció el màxim de fidel possible del conjunt. A més, es va fer una prospecció de l'àrea circumdant per tal de localitzar més restes i es va prendre una columna sedimentària de la mollera del llac per fer un estudi paleoambiental (actualment en curs). La intervenció es va fer en dues fases, la primera el juny de 2008 i la segona el juliol de l'any següent.

Es tracta d'un conjunt d'estructures relacionades amb l'explotació ramadera a l'alta muntanya, on hem pogut distingir quatre fases d'ocupació:

FASE I (xiv-mitjan xv): pertany a aquest primer moment una cabana que havia quedat força malmesa per les construccions posteriors. Tot i la presència d'una ceràmica que, *a priori*, sembla prehistòrica, una datació de ¹⁴C ens situa entre el segle xiv i mitjan del xv.

FASE II (xvi-xvii): en aquest moment es construeix una cabana de planta circular amb una pavimentació de lloses, integrada en un mur perimetral que conforma una pleta. Possiblement correspon també a aquesta fase una segona cabana ubicada al centre de l'espai.

FASE III (final xvii-inici xix): coincidint amb el període de màxima explotació ramadera al Principat, és ara quan l'orri assoleix l'aparença més complexa. Es construeix una cabana de grans dimensions, planta rectangular i 3 habitacions, destinada a acollir una colla de pastors més important, mentre que la cabana circular de la fase anterior continua també en ús. Es disposa un mur paral·lel a la pleta per la banda interior, tot configurant un munyidor, i es distribueixen alguns abrics en punts estratègics al voltant del conjunt.

FASE IV (xix-xx): la cabana gran de la fase anterior queda pràcticament derruïda i sembla que s'utilitza com a corral, alhora que es fa una cabana de planta quadrada molt a prop i que sembla relacionar-se bé amb la ramaderia bovina, bé amb altres activitats.

CONCLUSIONS

Atès l'estat encara embrionari de l'estudi postexcavació de moltes d'aquestes intervencions, resulta difícil fer una valoració global de l'impacte real dels resultats en el coneixement de la història andorrana. Amb tot, sí creiem que podem avançar alguns aspectes de caràcter molt general sobre la idea global de les valls andorranes i el seu paper al llarg de la història. Com ja ha estat comentat per al període modern, o per a àmbits pirinencs però no estrictament andorrans, hem de qüestionar els conceptes de tancament, autarquia, ramaderia i transhumància, penúria econòmica, caràcter refractari i crisi de subsistència com a característiques pròpies i immutables d'aquestes contrades (vegeu Codina, Fortó, 2009). Malauradament, es tracta d'uns tòpics molt freqüents, sobretot en bibliografia no especialitzada i que semblen haver fet fortuna en la memòria col·lectiva.

Cal abandonar la idea d'una història immòbil, estancada, en què res no canvia i en què qualsevol aspecte perd el seu origen en la foscor dels temps. No és així. Andorra, i les zones de muntanya, en termes generals, han participat dels processos històrics que la història general ens explica, però a un ritme i amb unes característiques peculiars i pròpies. La integració en un marc físic ampli resulta evident des de la prehistòria, com es demostra amb els jaciments de Juberrí o del Cedre. Els repertoris ceràmics, o la presència de materials o matèries primeres d'origen al·lòcton demostren la recurrència dels contactes amb l'exterior, més encara, demostren la integració en una xarxa de relacions i intercanvis a una escala regional d'una complexitat gens menyspreable. D'altra banda, a nivell intern, el registre paleoambiental i les evidències del camp del Colomer per al neolític, o del camp Vermell per a l'antiguitat tardana i l'edat mitjana demostren el pes que ha tingut històricament l'agricultura en l'economia de les valls i la capacitat que han tingut les comunitats per produir un excedent acumulable. En tot cas, la recerca encara continua.

Abel Fortó Garcia
Arqueòleg de la Unitat de Recerca Històrica
del Departament de Patrimoni Cultural

BIBLIOGRAFIA

- ALONSO, N.; ANTOLÍN, F.; BURJACHS, F.; FORTÓ, A.; MAESE, X.; MENSUA, C.; PIQUÉ, R.; VIDAL, A.; YLL, R. (en premsa), Food and fuel. Strategies of production and consumption from the Romans to the Medieval Ages in Camp Vermell (Sant Julià de Lòria, Andorra), dins *Des hommes et des plantes. Exploitation du milieu et gestion des ressources végétales de la Préhistoire à nos jours. XXXe Rencontres Internationales d'Archéologie et d'Histoire d'Antibes*.
- BARAUT, C. (1988), *Cartulari de la vall d'Andorra. Segles IX-XIII*, Govern d'Andorra, Andorra la Vella.
- CODINA, O.; FORTÓ, A. (2009), Poder, comunitats i territori. Una interpretació arqueològica de l'Andorra dels segles VI al XII, dins AADD: *Andorra un profund i llarg viatge. Catàleg de l'exposició*, Govern d'Andorra i Fundació Crèdit Andorrà, p. 119-146.
- EUBA, I. (2009), *Explotación de los recursos forestales desde el Neolítico hasta la época moderna en los valles de La Vansa-sierra del Cadí (Alt Urgell) y del Madriu (Andorra)*, serie Documenta, 9, ICAC, Tarragona.
- FORTÓ, A.; VIDAL, A. (2009), En los orígenes de Sant Julià de Lòria (Andorra). Las evidencias de ocupación durante la antigüedad tardía y la alta edad media (ss. V-XII d.C.), dins Quirós, J. A. (ed.), *The archaeology of early medieval villages in Europe*, Documentos de arqueología e historia 1, Universidad del País Vasco, Bilbao, p. 253-262.
- FORTÓ, A.; MAESE, X. (en premsa), Camp Vermell (Sant Julià de Lòria, Andorra). Evidències d'hàbitat rural i activitat metal·lúrgica a Andorra, dins Revilla, V. (ed.), *Les vil·les romanes a la Tarraconense. Implantació, evolució i transformació. Estat actual de la investigació del món rural en època romana*.
- FORTÓ, A.; MAESE, X.; VIDAL, A. (en premsa), Les necròpolis andorranes de l'hort de l'Església (La Massana), del camp del Perot i del camp Vermell (Sant Julià de Lòria), dins la publicació de la taula rodona *Arqueologia funerària al nord-est peninsular ss. VI-XII. Problemes de cronologia. Barcelona 18 de novembre de 2009*, organitzada pel Departament d'Arqueologia i Història Antiga de la UB i el Museu d'Arqueologia de Catalunya.
- FORTÓ, A.; MAESE, X.; VIDAL, A. (2010), Darreres troballes arqueològiques a Juberrí (Andorra), *Cota Zero*, 24.
- LLOVERA, X.; BERTRAN, R. (1991), Juberrí (Andorra): un exemple de centre receptor i de comerç de joies cap a l'any 3.000 aC, *Catàleg de l'exposició itinerant Andorra -Gavà- Barcelona "Les joies de la Prehistòria"*, Andorra, p. 20-24.
- MAESE, X. (2008), *Intervenció arqueològica al Pont de la Margineda. Fase 1: sondeigs*, informe inèdit, Andorra la Vella, PCA.
- MIRAS, Y.; EJARQUE, A.; RIERA, S.; PALET, J. M.; ORENGO, H.; EUBA, I. (2007), Dynamique holocène de la végétation et occupation des Pyrénées andorranes depuis le Néolithique ancien, d'après l'analyse pollinique de la tourbière de Bosc dels Estanyons (2180 m, Vall del Madriu, Andorre), *C. R. Paleovol*, 6, p. 291-300.
- PALET, J. M.; EJARQUE, A.; MIRAS, Y.; RIERA, S.; EUBA, I.; ORENGO, H. (2008), Formes d'ocupació d'alta muntanya a la vall de la Vansa (Serra del Cadí - Alt Urgell) i a la vall del Madriu-Perafita-Claror (Andorra): estudi diacrònic de paisatges culturals pirinencs, *Tribuna d'Arqueologia*. 2006, Generalitat de Catalunya-28 nya-departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Barcelona, p. 229-253.
- PRATS-MUÑOZ, G.; MALGOSA, A. (2009), *Estudi antropològic de les restes humanes de l'Hort de l'Església (La Massana, Andorra)*, informe inèdit, Grup de Recerca en Osteobiografia, Unitat d'Antropologia Biològica, Departament de Biologia Animal, Biologia Vegetal i Ecologia, UAB, Cerdanyola del Vallès.
- SALVADÓ, I. (2009), La fortificació andorrana de la Margineda (segles XII-XIII). Antecedents, evolució i característiques constructives i poliorcètiques, *Arqueologia Medieval. Revista catalana d'arqueologia medieval*, 4/5, ACRAM, Barcelona, p.50-69.
- VIDAL, A. (2009), *Intervenció arqueològica al Pont de la Margineda. Fase 2: excavació*, memòria inèdita, La Seu d'Urgell, Arkeòlik SCP.
- YÁÑEZ, C.; MAESE, X. (2009), De les primeres societats caçadores recol·lectores a la implantació del món visigòtic. Del 12.000 AC al 600 DC, dins AADD: *Andorra un profund i llarg viatge. Catàleg de l'exposició*, Govern d'Andorra i Fundació Crèdit Andorrà, p. 41-74.